

देवगन्धर्वो विश्वावसुः। सविता, ४-६ आत्मा। त्रिष्टुप्

सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयाँ अजस्रम्।

तस्य पूषा प्रसवे याति विद्वान्सम्पश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः ॥ १०.१३९.०१

सूर्यरश्मिः- प्रेरककिरणवती। हरिकेशः- आकर्षकदीप्तिः। सविता- ज्ञानोदयदेवता उषाः। आध्यात्मिके तु कैवल्यप्राक्भाराख्यसमाधिर्यो योगशास्त्रे प्रसिद्धः सैवोषाः। सवितृशब्दस्य सूर्य इत्येव सर्वत्रार्थः। अत्र तु आगामिसूर्यख्यापनाय यः प्रकाश आगच्छति स सविता। स एवोषा इति श्रुतिषु सर्वत्र प्रसिद्धा। अजस्रम्- अनवरतम्। ज्योतिः- प्रकाशम्। उदयान्- उद्गमयति। तस्य- तस्याः। प्रसवे- अनुमतौ। विश्वा भुवनानि- सर्वाल्लोकान्। संपश्यन्। गोपाः- रक्षकः सन्। विद्वान्- ज्ञानी। पूषा- पोषकः सूर्यः। आत्मेत्याध्यात्मिके। याति- आगच्छति ॥१॥

नृचक्षा एष दिवो मध्यं आस्त आपप्रिवात्रोदसी अन्तरिक्षम्।

स विश्वाचीरभि चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥ १०.१३९.०२

नृचक्षाः- नृणां साक्षिभूतः। एषः- अयम्। दिवः- नभसश्चित्ताकाशस्येत्याध्यात्मिके। मध्ये। आस्ते- भवति। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। मनःशरीर इत्याध्यात्मिके। अन्तरिक्षम्- द्यावापृथिव्योरन्तरालप्रदेशं वायुलोकम्। प्राणमयकोशमित्याध्यात्मिके। आपप्रिवान्- आपूरयति। सः- असौ सूर्यः। विश्वाचीः- सर्वत्र गच्छन्तीः। घृताचीः- दीप्तिमञ्चन्तीः स्वशक्तीः। अभि चष्टे- अभिपश्यति। पूर्व- पूर्वभागस्थाम्। अपरम्- पृष्ठभागस्थाम्। च। अन्तरा- अन्तरालस्थां च। केतुम्- प्रज्ञाम्। अभि चष्टे ॥२॥

रायो बुध्नः संगमनो वसूनां विश्वा रूपाभि चष्टे शचीभिः।

देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे धनानाम् ॥ १०.१३९.०३

रायः- दानयोग्यधनस्य। बुध्नः- मूलभूतः। वसूनाम्- सम्पदाम्। सङ्गमनः- सङ्गतिकारकः। शचीभिः- प्रज्ञाभिः। विश्वा रूपाणि- सर्वाणि रूपाणि। अभि चष्टे- अभिपश्यति। देव इव- वरुण

इव । सविता- प्रेरकः सूर्यः । सत्यधर्मा- सत्यधर्मयुक्तः । अवितथधर्मवान् । धनानां समरे-
चिद्रश्मिसम्पादनाय वृत्रैर्जनितयुद्धे । इन्द्रो न- ईशनाधिदेवतेव । तस्थौ ॥३॥

विश्वावसुं सोम गन्धर्वमापो ददृशुषीस्तदृतेना व्यायन् ।

तदन्ववैदिन्द्रो रारहाण आसां परि सूर्यस्य परिधीरपश्यत् ॥ १०.१३९.०४

सोम- रसाधिदेवत । विश्वावसुम् । गन्धर्व- गोधारकम् । आपः- मूलशक्तिधाराः । ददृशुषी-
अपश्यन् । तत्- तदानीम् । ऋतेन- प्रकृतिनियत्याख्यसत्येन । व्यायन्- विविधमगच्छन् । तत्-
तद्गमनम् । आसाम्- अपां मूलशक्तिधाराणाम् । रारहाणः- गमयिता । इन्द्रः- ईशानदेवः । अन्ववैत्-
अन्वबुध्यत । सूर्यस्य- सवितुः । परिधीन्- परितो धीयमानान् किरणान् । पर्यपश्यत् ॥४॥

विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः ।

यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्याः ॥ १०.१३९.०५

दिव्यः । गन्धर्वः- रश्मिधारकः । रजसः- अन्तरिक्षस्य । विमानः- निर्माता । विश्वावसुः । नः-
अस्माकम् । तत्- कर्म । अभि गृणातु- ब्रवीतु । यद्वा घ सत्यम्- यत् सत्यम् । उत- अपि च ।
यन्न विद्म- यन्न जानीमः । तद्ब्रवीतु । धियः । हिन्वानः- प्रेरयन् । नः- अस्माकम् । धियः । अव्याः-
रक्ष ॥५॥

सस्त्रिमविन्दच्चरणे नदीनामपावृणोदुरो अश्मब्रजानाम् ।

प्रासां गन्धर्वो अमृतानि वोचदिन्द्रो दक्षं परि जानादहीनाम् ॥ १०.१३९.०६

नदीनाम्- अपां मूलशक्तिधाराणाम् । चरणे- स्यन्दने । सस्त्रिम्- स्त्रानम् । अविन्दत्- लेभे ।
अश्मब्रजाणाम्- जडप्रतीकगिरीणाम् । दुरः- द्वारम् । अपावृणोत्- अपां मूलशक्तिधाराणां लाभाय
अपावृतवान् । बद्धा मूलशक्तिधारा विमोचयितुमपावृतवान् । आसाम्- अपां मूलशक्तिधाराणाम् ।
अमृतानि- रसान् । गन्धर्वः- रश्मियुक्तः सन् । वोचत्- अवदत् । इन्द्रः- ईशनाधिदेवता ।
अहीनाम्- वृत्राणां मध्ये । दक्षम्- स्वसामर्थ्यम् । परि जानत्- परितो जानाति ॥६॥